

Crkva sv. Mihovila na Rudini

Ivanović, Marta

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:184403>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-18**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

MARTA IVANOVIĆ

CRKVA SV. MIHOVILA NA RUDINI
Završni rad

Pula, srpanj 2024.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

MARTA IVANOVIĆ

CRKVA SV. MIHOVILA NA RUDINI

Završni rad

JMBAG: 0303096672, redoviti student

Studijski smjer: Prijediplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i
obrazovanje

Predmet: Metodika likovne kulture u integriranom kurikulumu 2

Znanstveno područje: Likovna umjetnost

Znanstveno polje: Likovna pedagogija

Mentor: doc. art. Breza Žižović

Pula, srpanj 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani **Marta Ivanović** kandidat za prvostupnika *Preddiplomskog stručnog studija predškolskog odgoja* ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da nije prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ne krši ničija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, **Marta Ivanović** dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Crkva svetog Mihovila na Rudini koristi na način da gore navedeno autorsko djelo kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

SAŽETAK	
ABSTRACT	
1. UVOD	7
2. POVIJESNO-KULTURNA BAŠTINA.....	9
2.1. LJUBAV PREMA ZAVIČAJU.....	9
2.2. POVIJESNO-KULTURNA BAŠTINA U ODGOJU I OBRAZOVANJU	9
2.3. KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA KAO POTICAJ ZA LIKOVNO STVARANJE ..	11
3. ARHEOLOŠKO NALAZIŠTE RUDINE I BENEDIKTINSKA OPATIJA SV. MIHOVILA ..	13
3.1. SMJEŠTAJ	13
3.2. RUDINA KROZ POVIJEST.....	14
3.3. PROVEDBA ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA.....	16
3.4. GLAVNI NALAZI ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA.....	18
3.5. OSTALI NALAZI ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA.....	20
3.6. RUDINSKE GLAVE	24
4. ISTRAŽIVAČKI RAD S DJECOM	29
5. ZAKLJUČAK.....	35
6. LITERATURA.....	36
7. POPIS SLIKA	38

SAŽETAK

Kako bi se kod djeteta potaknula znatiželja za učenjem novih iskustava i koncepata, prema načelima integriranog poučavanja i projektnog rada, uključuje ih se u različite istraživačke aktivnosti u kojima vlastitim iskustvom usvajaju nova znanja. Likovno stvaralaštvo omogućuje djeci promatranje, doživljavanje, dokumentiranje svoje okoline. Poticanje djece u kreativno-stvaralačke procese pri upoznavaju s kulturnom baštinom doprinosi razvoju njihova zavičajnog identiteta te razvija kognitivne i socio-emocionalne procese kod djece. Materijalna kulturna baština, za razliku od nematerijalne, posebno je razumljiva djeci u predoperacijskom stadiju razvoja te ju se djeci na vrlo zanimljiv način može približiti likovnim stvaralaštvom.

Provedene su aktivnosti sa starijom vrtičkom skupinom na temu arheološkog nalazišta Rudina gdje je pronađena benediktinska opatija sv. Mihovila. Poseban naglasak stavljen je na tzv. rudinske glave, najvrjedniju i najbogatiju skupinu romaničke plastike kontinentalne Hrvatske. Riječ je o malim kamenim konzolama koje su dekorirane glavama, likovima, simbolima.

Ključne riječi: integrirano poučavanje, projektni rad, povijesno-kulturna baština, zavičajni identitet, arheološko nalazište, Rudina

ABSTRACT

In order to stimulate children's curiosity for learning new experiences and concepts, according to the principles of integrated teaching and project work, they are included in various research activities, in order to acquire new knowledge based on their own experience. Art creation enables children to observe, experience and document their surroundings. Encouraging children to engage in creative processes while introducing them to cultural heritage contributes to the development of their native identity and develops cognitive and socio-emotional processes in children. Material cultural heritage, in contrast to intangible, is especially understandable to children in the pre-operational stage of development, and it can be brought closer to children in a very interesting way through artistic creation.

Activities were carried out with the older kindergarten group, on the topic of the Rudina archaeological site, where the Benedictine abbey of St. Mihovil was found, with a special emphasis on the Rudina heads, the most valuable and richest group of Romanesque plastic in continental Croatia. These are small stone consoles decorated with heads, figures, symbols.

Keywords: integrated teaching, project work, historical and cultural heritage, native identity, archaeological site, Rudina

1. UVOD

U današnjem globaliziranom, povezanom, ubrzanom svijetu sve informacije o različitim kulturama, jezicima, svjetonazorima možemo pronaći na internetu jednim klikom. S druge strane, neupitno je da je domoljublje i ljubav prema rodnom zavičaju jedno od određenja kojim pojedinac gradi svoj identitet od najranijeg razvoja. Poučavanje djece o kulturno-povijesnoj baštini potiče osjećaje pripadnosti, ponosa prema zavičaju. Načelo zavičajnosti i razvijanje ljubavi prema rodnom kraju sadržano je i u suvremenom sustavu odgoja i obrazovanja, a kako bi djeca shvatila i internalizirala ljubav prema istome, važno je naučiti ih povijesti i kulturnim dobrima koje treba čuvati i na koje treba biti ponosan.

U Republici Hrvatskoj postoje brojna kulturna dobra, a završni rad odlučila sam posvetiti nalazištu Rudine. Glavna motivacija bila je ljubav prema vlastitom rodnom zavičaju – Požeškoj kotlini, na čijim je obroncima nalazište pronađeno. Uz navedeno, tema kulturne nacionalne baštine u radu s djecom predškolske dobi smatra se posebno značajnom zbog obogaćivanja njihova znanja i svijesti o vlastitoj okolini koju su dobili u naslijeđe, o kojoj trebaju brinuti i na koju bi trebali biti itekako ponosni.

Ističući nalazište Rudine kao kulturno-povijesni dragulj svoga zavičaja, a posebno rudinske glave, kao najbogatiju skupinu romaničke plastike kontinentalne Hrvatske, kao odgojitelju, cilj mi je bio da djeci poslužim kao model prema kojemu će i sami početi razmišljati na isti ili sličan način o svome zavičaju i od kojeg će naučiti poštivati ljepotu i vrijednosti različitih regija u Republici Hrvatskoj. Sve navedeno omogućava razvoj zavičajnog identiteta kod djece. Osim svijesti o postojanju i vrijednosti kulturne baštine bitno je da djeca shvate da i oni imaju priliku ostaviti svoj trag, vlastitu kulturnu baštinu za nove generacije. Prema Jeanu Piagetu materijalna kulturna baština, za razliku od nematerijalne, posebno je razumljiva djeci u predoperacijskom stadiju razvoja, a arheološka istraživanja pomoću kojih je lokalitet Rudine pronađen posebno su zanimljiva djeci kada ih se uživi u ulogu „malih detektiva“. Oni tada iskustvenim učenjem spoznaju važnost kulturnog naslijeđa.

Uz uvodni i završni dio rad je podijeljen i na tri glavna poglavlja. U prvom poglavlju rada objašnjava se zašto je važno djeci predškolske dobi približiti pojam povijesno-kulturne baštine, odnosno razvijati ljubav i ponos prema tradiciji i povijesti vlastitog zavičaja. Zatim se opisuju oblici rada u odgojno-obrazovnoj ustanovi pri integriranom poučavanju s naglaskom na materijalnu kulturno-povijesnu baštinu koja može biti motiv i poticaj za likovno stvaranje. U drugom poglavlju dan je pregled informacija o nalazištu Rudine, od smještaja i povijesnog razvoja do najznačajnijih nalazišta arheoloških istraživanja, kao i niza drugih zanimljivih nalazišta. Poseban je naglasak stavljen na najznačajnije nalaze s Rudine, tzv. rudinske glave, o kojima se nastavlja govoriti i u zadnjem poglavlju u kojemu su opisane provedene aktivnosti u vrtiću u starijoj skupini.

2. POVIJESNO-KULTURNA BAŠTINA

2.1. LJUBAV PREMA ZAVIČAJU

Nove tehnologije donijele su djeci i odraslima brojne promjene u životu, a jedna od njih je i laka dostupnost i preplavljenost informacijama o različitim kulturama, jezicima, religijama, povijesti, kulturi i baštini. Zamisao svijeta kao „globalnog sela“ promovira načela jednakosti i povezanosti između pojedinaca i skupina pojedinaca diljem svijeta, što je svakako hvalevrijedna strategija kad je riječ o promoviranju tolerancije i jednakosti među narodima. Međutim, u konceptu svijeta kao umreženog sela postavlja se pitanje je li staromodno isticati ljubav prema zavičaju i njegovoj kulturno-povijesnoj baštini, odnosno je li važno razvijati zavičajni identitet kod djece i zašto.

Odrastanjem dijete stječe iskustva, znanja, osjećaje o svome okruženju, a na taj način može odgovoriti i na pitanja: „Tko sam ja, odakle sam i kakav sam u odnosu na druge oko mene?“ Već prvim ulaskom u vrtić ili školu djeca su u doticaju s različitim kulturama, a uloga roditelja i odgojitelja jest senzibilizacija djece i razvijanje tolerancije na različitosti. Važno je dovesti dijete u situacije u kojima te razlike može vidjeti, opipati i doživjeti kako bi, s jedne strane uvažavalo te razlike, a s druge strane razvijalo svijest o svojoj jedinstvenosti. Dakle, razvoj zavičajnog identiteta uvjetovan je razvojem kulturne pripadnosti i kulturnog identiteta (Seme Stojnović i Vidović, 2012).

2.2. POVIJESNO-KULTURNA BAŠTINA U ODGOJU I OBRAZOVANJU

Suvremeni pristup odgoju i obrazovanju preispituje koristi globalizacije za našu djecu, a kao najveći izazov postavlja se pitanje kako uvrstiti nove informacije, a sačuvati našu povijest, kulturu, tradiciju i običaje. Načelo zavičajnosti treba biti sadržano u nastavi kako bismo djeci prenijeli znanje i ljubav prema zavičaju. Prema Husanović-Pejnović (2011), kod mlađih učenika korisno je primjenjivati integrativni pristup pri obrađivanju zavičajnih tema. Djeca lakše uče o novim sadržajima ako ih se poveže s informacijama koje dijete zna otprije.

Prema Čudina-Obradović (2009), pri integriranom poučavanju nastoji se postići duboko razumijevanje određenog sadržaja kako bi djeca ovladala vještinama kritičkog i kreativnog mišljenja na način da se uspoređuju spoznaje iz različitih disciplina i predmeta. Najslobodniji oblik integriranog poučavanja je projektno poučavanje (Tomljenović, Novaković, 2012). Surađujući jedni s drugima, djeca prema vlastitim interesima i sposobnostima, uz nenametljivu asistenciju odgojitelja, poduzimaju različite istraživačke aktivnosti kojima aktivno stječu iskustva i znanja, primjenjuju svoje vještine, donose odluke i uče preuzimati odgovornost. Rad na projektu podržava urođenu znatiželju djece koja uče iz vlastitog iskustva, a pritom razvijaju intelektualne, socijalne, motoričke i akademske vještine i sposobnosti (Slunjski, 2012). Prema Čudina-Obradović (2009), projektno poučavanje odvija se na tri razine. Na prvoj se razini prikupljaju pa sažimaju podatci o pojmu, temi ili problemu. Na drugoj se razini podaci analiziraju, primjerice, crtanjem, izradom grafikona. Na trećoj se razini znanje primjenjuje te se isprobavaju i testiraju ideje.

Prema Slunjski (2012), dokumentacija je vrlo bitna u integrativnom poučavanju. Uključuje pisane bilješke, dnevnike, transkripte razgovora, narativne forme, audio i videozapise, likovne radove djece, fotografije, slajdove. Time odgojitelj jasnije vidi proces interaktivnog učenja kod djeteta te mu može pružiti bolju podršku. Ovo je jedan od primjera kako odgojitelj neizravno utječe na dijete. Izravno utječe kada potiče djecu na uočavanje određenih pojava i fenomena, pomaže u rješavanju problema, potiče rasprave djece i olakšava njihovo razumijevanje. Odgojitelj može pritom postavljati i razna poticajna pitanja koja mogu služiti za sljedeće: produbljivanje razumijevanja djeteta (npr. Ima li netko drugačije mišljenje o ovom problemu? Koje su moguće posljedice ovakvog shvaćanja?); poticanje logičkog razmišljanja i zaključivanja (npr. Zašto tako misliš? Kako znaš da je tomu tako? Koja su još moguća objašnjenja?); traženje razjašnjenja (Slažeš li se s tim? Je li to ono što si mislio/la?). Poticajna pitanja potiču raspravu, zajednički kritički osvrt. Na kraju odgojitelji poduzimaju samoevaluaciju i zajedničku evaluaciju, što može unaprijediti aktivnosti za iduće grupe.

2.3. KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA KAO POTICAJ ZA LIKOVNO STVARANJE

Kulturnu baštinu kao pojam nemoguće je objasniti a da se ne objasni međuodnos čovjeka i kulture. S jedne strane, čovjek svojim djelovanjem stvara kulturna dobra, dok s druge strane, kultura čovjeku osigurava njegovu posebnost i gradi mu identitet. Ponos na kulturnu baštinu koju su nam osigurali naši preci bitno je prenositi na nove generacije kako bi se njezin značaj sačuvao i kako bi i mlađim generacijama omogućila kulturalni identitet. Likovno stvaralaštvo kao vizualni medij omogućava uvođenje djece i mladih u promatranje i doživljavanje, ali i dokumentiranje svijeta koji nas okružuje (Brajčić, 2002).

Kako bi se kod djeteta probudila znatiželja za istraživanje i upoznavanje s kulturnom baštinom, potrebno je djeci osigurati adekvatne poticaje, odnosno primjerene materijale i sredstva za slobodno i samostalno likovno stvaranje. Poticaji trebaju biti primjereni dobi djeteta i njegovu stupnju razvoja. Prema Piagetu (1950) djeca u dobi od 6 do 7 godina života nalaze se još uvijek u predoperacijskoj fazi razvoja nakon koje će ubrzo uslijediti faza konkretnih operacija. U predoperacijskom stadiju djeca već od druge godine života počinju koristiti mentalne reprezentacije te imaju sposobnost simboličkog mišljenja. Tijekom daljnjeg razvoja u ovom stadiju, zahvaljujući razvijenoj predodžbi inteligencije, dijete može razmišljati o prošlosti i maštati o budućnosti (Vasta, Haith i Miller, 2004).

Kako bi djeca kulturna dobra povezala s poviješću svoga zavičaja i shvatili njihov značaj za budućnost, potrebno je što više poticati aktivno sudjelovanje djece u upoznavanju s kulturnom baštinom, inzistirati na interaktivnom i iskustvenom učenju uz primjenu istraživačkog rada. Cilj takvog projekta je da djeca svojim osjetilima, aktivno istražujući i čineći, dožive kulturno naslijeđe te se njime ponose i štite ga, a na taj način i razvijaju i štite vlastiti identitet.

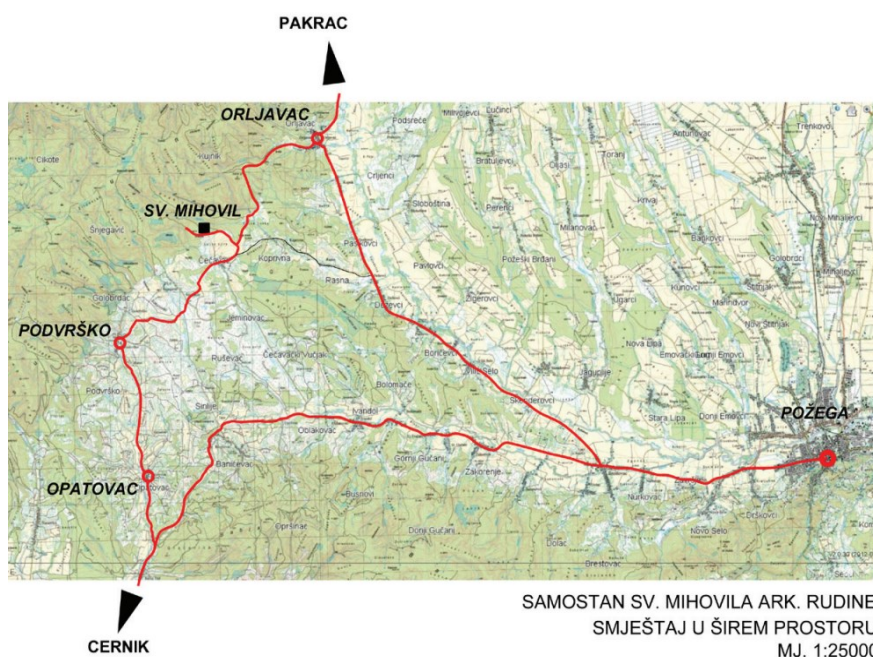
Kako bi pretpostavke za navedeno bile ispunjene, motivi baštine koje odgojitelj nudi djeci mogu biti vizualni i nevizualni, a bitno je ponuditi djeci i različite likovne tehnike. Što se djeci nudi više različitih materijala u likovnom izražavanju, to se intenzivnije potiče kreativnost i divergentno razmišljanje kod djece. Dakle, poticanje djece u

kreativno-stvaralačke procese i upoznavanje kulturne baštine gradi njihov zavičajni identitet i razvija kognitivne i socio-emocionalne procese (Vedder i van Geel, 2017).

3. ARHEOLOŠKO NALAZIŠTE RUDINE I BENEDIKTINSKA OPATIJA SV. MIHOVILA

3.1. SMJEŠTAJ

Nalazište Rudine smješteno je na obroncima gore Psunj, 25 km sjeverozapadno od Požege, na nadmorskoj visini od 467 m. Svojim smještajem dominira nad Požeškom kotlinom (Slika 1.).

Slika 1. Rudina, samostan sv. Mihovila – prostorne odrednice – karta, smještaj u širem prostoru (Preuzeto iz Šnepreger (2013))

Sa sjeverne, jugoistočne i istočne strane nalazište je bilo utvrđeno jarkom. U sklopu nalazišta nalazi se benediktinska opatija sv. Mihovila arkanđela na Rudini koja je u srednjem vijeku bila smještena na rubu nekadašnjeg Požeškog arhidakonata, u jugozapadnom dijelu Pečuške biskupije. Nedaleko od granice s tadašnjom Zagrebačkom biskupijom predstavljala je granicu srednjovjekovne Križevačke i Požeške županije (Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018).

3.2. RUDINA KROZ POVIJEST

Prvi poznati pisani trag, ali u kojemu se Rudina spominje samo kao toponim, darovnica je kralja Andrije II. iz 1210. godine. U pisanim izvorima prvi spomen opatije na Rudini isprava je kralja Bele IV. iz 1250. godine. U popisu izvanredne papinske desetine, sakupljane od 1332. do 1335. godine, Rudina je prezentirana kao sjedište župe. Zbog svog položaja (nalazila se između orljavačkog vlastelinstva i manjih posjeda na jugu i istoku obuhvaćajući nekoliko manjih brdskih sela) zaključuje se da je riječ o manjoj, siromašnoj opatiji (Janeš i Sekulić, 2014).

Samostan se može smatrati i značajnijim dijelom brojne samostanske grupe u području Požeške kotline. O tome govori i patronatsko pravo nad samostanom u 14. stoljeću: 1349. godine patroni samostana Rudina bili su požeški prepošt Andrija i njegova braća; 1380. godine su to bile obitelji Podvrški (od roda Borića), Cernički (Dezislavići) i Godesanski; 1443. godine Tomaši (Tamásy); 1506. godine Hédervári. Obitelj Héderváry prodala je kompleks obitelji Dežefi (Dessewffy) za šest tisuća forinta netom prije najezde Osmanlija (Vučić Šneperger, 2013).

Rudinska je opatija stradala provalom osmanlijskih postrojbi u požeški kraj 1450. godine, čime gubi svoju dotadašnju vjersku funkciju. Pretpostavlja se da ju koriste kao groblje i utvrdu pod nazivom Rudin grad, što je vidljivo na Jozefinskom zemljovidu iz 18. stoljeća (Slika 2.) (Goss, 2010a, Potrebić, 2012).

Slika 2. Rudina, samostan sv. Mihovila – smještaj na Jozefinskom katastru (Preuzeto iz Šnepreger (2013)).

O prisutnosti Turaka na Rudini govore nam i nadgrobnji muški i ženski kameni spomenici (nišani) (Slika 3.), a kamene topovske kugle dokaz su borbi. Turska je vojska razorila i spalila samostan i crkvu sredinom 16. stoljeća (Goss, 2010a; Sokač-Štimac, 2013).

Slika 3. Nadgrobnji turski spomenici (nišani), 16. st. (Preuzeto iz Sokač-Štimac (2013))

Tijekom 19. i 20. stoljeća nalazište je postupno uništavano odvoženjem kamenih dijelova kao građevnog materijala za izgradnju okolnih pravoslavnih sela: Čečavac, Kujnik, Šnjegavić (Goss, 2010a; Sokac-Štimac, 2013). Godine 1986. izvršena je privremena zaštita crkve i dijela samostana geotekstilom i drvom. Nakon Domovinskog rata Muzej Požeške kotline nekoliko je puta očistio vegetaciju s arheološkog lokaliteta uz pomoć pripadnika HV-a iz Požege (Sokač-Štimac, 2013).

3.3. PROVEDBA ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA

Kako je godinama neistraženi samostan bio izvor građevnog kamena za okolne građevine, prva značajnija istraživanja objekta odvila su se sedamdesetak godina nakon prvih članaka Gjure Szabe iz 1907. godine i Julija Kempfa iz 1910. godine (Slika 4.) (Vučić Šneperger, 2013).

Slika 4. Fotografija Julija Kempfa s nalazišta Rudine iz 1910. godine.¹
(Preuzeto iz Šneperger (2013)).

¹ Na hrapama posloženog kamena, očito za daljnju ugradnju, vidljivi su profilirani blokovi od kojih su neki kasnije prevezeni u Muzej u Požegu

Prema Sokač-Štimac (2013), prva probna zaštitna arheološka istraživanja započeo je 1980. godine Muzej Požeške kotline (danas Gradski muzej Požega) 40 metara zapadno od naknadno pronađenih ostataka crkve i samostana. Radove u trajanju od osam dana financirali su RSIZ kulture i SIZ u području kulture Općine Slavenska Požega, dok je 1982. godine završeno konzerviranje crkve (Slika 5.).

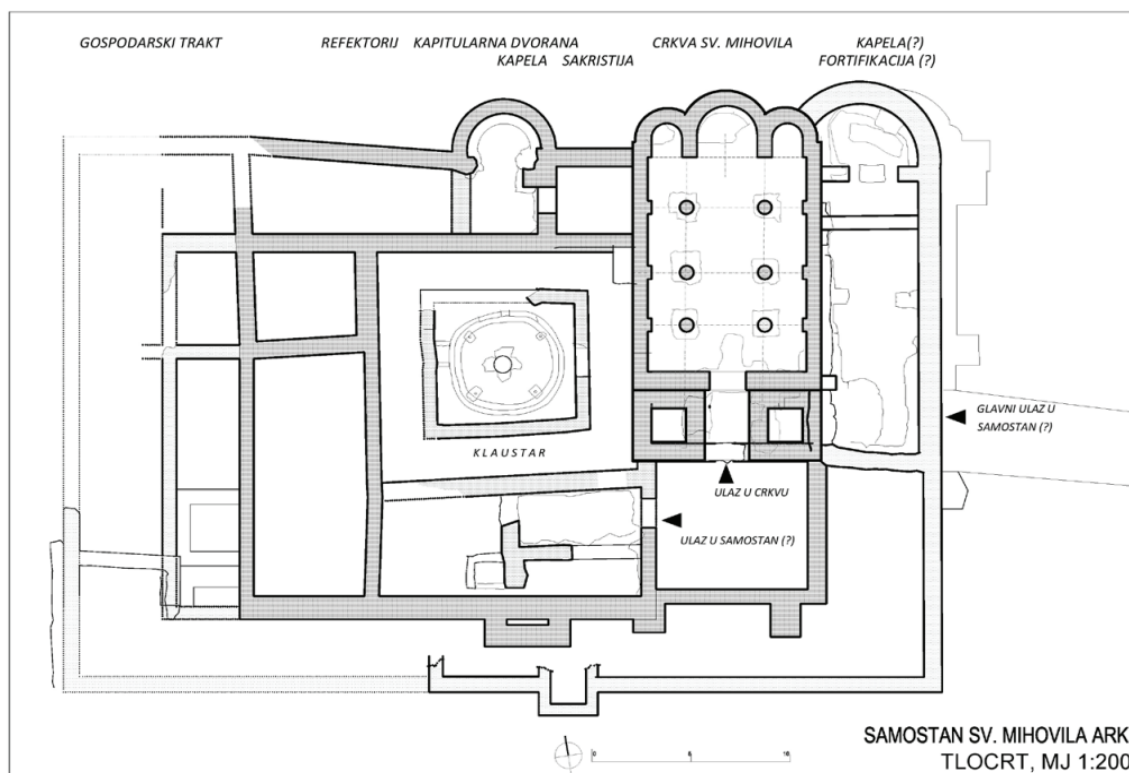

Slika 5. Konzervirana crkva 1982.g. (Preuzeto iz Sokač-Štimac (2013))

Pojedinačna istraživanja rudinske opatije nastavila su se od 1986. do 1989. godine te 2000. godine. Vodila ih je Dubravka Sokač-Štimac u suradnji s Institutom za arheologiju u Zagrebu uz podršku pokojnog biskupa Đure Kokše (Goss, 2010a; Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018). Arheološka istraživanja zapadnog pročelja opatijske crkve nastavljena su 2002. godine. Tijekom 2003. godine istražen je prezbiterij i dio istočnog broda opatijske crkve (Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018). Nakon što je istražen dio opatije u potpunosti očišćen od vegetacije, a sav građevinski materijal prikupljen na južnom i istočnom slobodnom prostoru uz predmetni objekt, dokumentiran je fotografiranjem i laserskim 3D skeniranjem. Zahvaljujući detaljno prikupljenim podacima, izrađena je nacrtana dokumentacija s tehničkim opisom (Pleše i Sekulić, 2014). Godine 2014. provedena su cjelovita revizijska arheološka istraživanja interijera crkve sv. Mihovila arkanđela na Rudini (zidova, temelja, grobova) usporedno s antropološkom analizom osteoloških nalaza. Poslije dovršetka radova dopunjena je nacrtana dokumentacija (Pleše i Sekulić, 2015; Pleše, Sekulić, Mostarčić, 2018).

3.4. GLAVNI NALAZI ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA

Provedena arheološka istraživanja pokazuju da je opatijska crkva sv. Mihovila tipična benediktinska romanička trobrodna bazilika duljine 14 m i širine 8 m s karakterističnim svetištem u obliku tri polukružne apside i tri para stupova u unutrašnjosti. Glavna lađa šira je i uzdignutija od bočnih brodova čime se osiguravao ulazak svjetla kroz bočne prozore. Prostori su bili najvjerojatnije pokriveni kosim krovovima na otvorenoj drvenoj konstrukciji. U dnu crkve stajale su tri polukružne apside u kojima su bili smješteni oltari (Vučić Šneperger, 2013). Ističe se geometrijska pravilnost tlocrta komponiranog u proporcijama „zlatnog presjeka“. (Slika 6 – 7). Zidovi su bili ukrašeni u romaničkom stilu (slijepe arkade, klesanci s tzv. dijamantnim ukrasom i dr.) (Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018) i zidani obostranom oplatom od vrlo pravilno klesanih kamenih blokova, a sredina je bila punjena sitnijim kamenjem pomiješanim s vapnenim mortom (Vučić Šneperger, 2013).

Slika 6. Tlocrt samostana sv. Mihovila na Rudini² (Preuzeto iz Šneperger (2013)).

² tamnije je označen izvorni obuhvat samostana i crkve, a svjetlije označeno je kasnija nadogradnja

Slika 7. Zračni pogled na nalazište s ruševinom samostana (Preuzeto iz Goss (2010a)).

S obzirom na romaničke i gotičke elemente na dijelovima građevine te ostatke antičke opeke, pretpostavlja se da su se crkva i samostan gradili u više faza (Vučić Šneperger, 2013). Pleše, Sekulić i Mostarčić (2018) uspoređuju je s drugim benediktinskim opatijama srodne prostorne organizacije na dvije etaže, primjerice, one u *Cluj-Mănăsturu (Klozsmonostor)*, *Bizereu*, *Hronský Beňadiku (Garamszentbenedek)*, *Dombóváru (Kaposzentjakab)*, *Csongradu (Ellés)* i *Somogyváru*. Izuzev one u Bizereu, navedene su opatije trobrodne sa zvoncima na zapadnom pročelju i prostornom organizacijom prilagođenom morfologiji terena. Slično napominje i Vučić Šneperger (2013) koji ističe kako je Crkva tipološki primjer tzv. francuske romaničke crkve s dva visoka zvonika, što, uz kvalitetnu zidu, upućuje na to da je crkva nastala pod utjecajem većih benediktinskih središta u okolici (*Mađarska – Pannonhalma, Somogyvár ili sl.*).

Rudinska je opatija bila organizirana oko pravokutnog klaustara s crkvom jugoistočno i grobljanskom kapelom jugozapadno (Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018). Slično ističe i Goss (2010a) koji navodi kako se uz zapadno pročelje nalaze dva zvonika, a ispred

njih je atrij. Manja jednobrodna crkvice s polukružnom apsidom zapadno je u odnosu na glavnu. Sjeverno od glavne crkve nalazi se sakristija, kapitul s kapelom, klaustar s cisternom i ostale samostanske zgrade.

Detaljniji opis donose Pleše, Sekulić i Mostarčić (2018). U sredini se nalazi dvorište s bunarom koje je vezano za prostrani pravokutni klaustar. Parterni dio prostora čini kružnu cisternu izgrađenu od opeke. Dvorište je sa sve četiri strane omeđeno hodnicima. Nadalje, utvrđena su tri opatijska krila izgrađena od krupnijeg, nemarno obrađenog lomljenjaka koji je povezan vezivom slabije kvalitete (Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018). U istočnom krilu ističu se sakristija sa zidovima prekrivenim freskama, pretpostavljena kapela s dvije zidane grobnice, dvije trapezoidne prostorije (Janeš i Sekulić, 2014; Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018). Sjeverno samostansko krilo dijeli se na bar tri prostorije. Prema položaju, na ovom mjestu može se pretpostaviti glavni ulaz u samostan dodatno ojačan dvama kontraforima zbog samog pada terena sjeverno. U zapadnom krilu otkrivena je kasnoantička grobnica, ali i turski nišani. Posebno se ističe grobljanska kapela koja završava polukružnom apsidom na istoku gdje je istražena grobnica s 30 kostura odraslih muškaraca. Na zapadnom pročelju crkve nalazila su se i dva masivna zvonika konzervirana cementnim mortom. Prostor između zvonika ulazni je prostor u crkvu (Janeš i Sekulić, 2014; Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018).

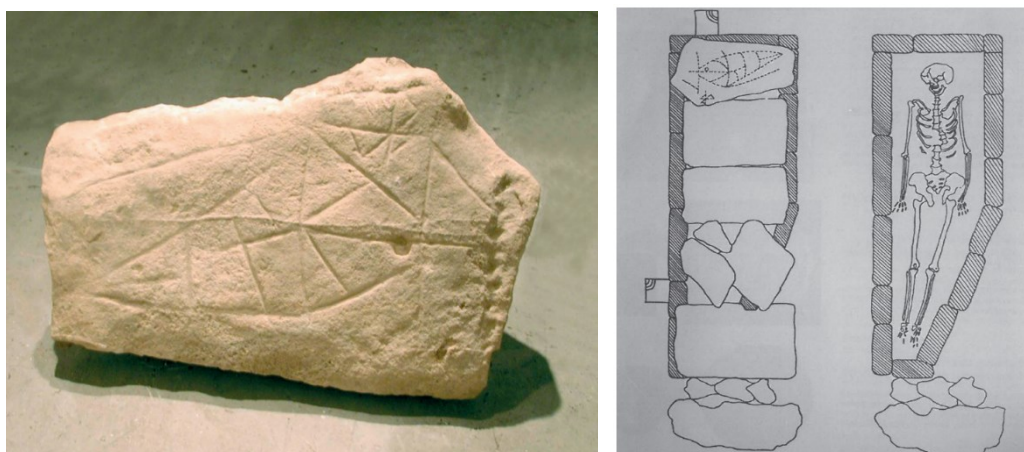
3.5. OSTALI NALAZI ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA

Tijekom prvih sustavnih arheoloških istraživanja na Rudini unutar temelja predvorja pronađeno je osam zidanih kamenih grobnica s kosturima muškaraca (Slika 8.). U prostoru kapele otkopane su dvije zidane grobnice, dok je u apsidi nađena zidana grobnica od velikih kamenih blokova s više grobova u paralelnim redovima, orijentacije istok – zapad (glava pokojnika na zapadu). Pronađeni kovani željezni čavli upućuju na pokapanje u drvene lijesove (Sokac-Štimac, 2013).

Slika 8. Pronađeni grobovi u južnom dijelu dvorišta (Preuzeto iz Sokač-Štimac (2013))

Unutar zidane grobnice od velikih kamenih blokova pronađene 1986. godine na jugozapadnoj strani gotičkog dijela crkve, pronađeni su dokazi koji upućuju na ranokršćansko porijeklo nalazišta. Iznad glave pokojnika stajala je veća kamena ploča na čijoj je unutarnjoj strani urezan stilizirani crtež ribe, a koji datira u 3./4. stoljeće, što potvrđuje i analiza kostiju pokojnika (Sokač-Štimac, 2013) (Slika 9.).

Slika 9. Lijevo: Preklopnica s crtežom ribe kao simbolom Krista, 3./4. st.

Desno: Grob s kamenom pločom i kosturom pokojnika 7

(Preuzeto iz Sokač-Štimac (2013)).

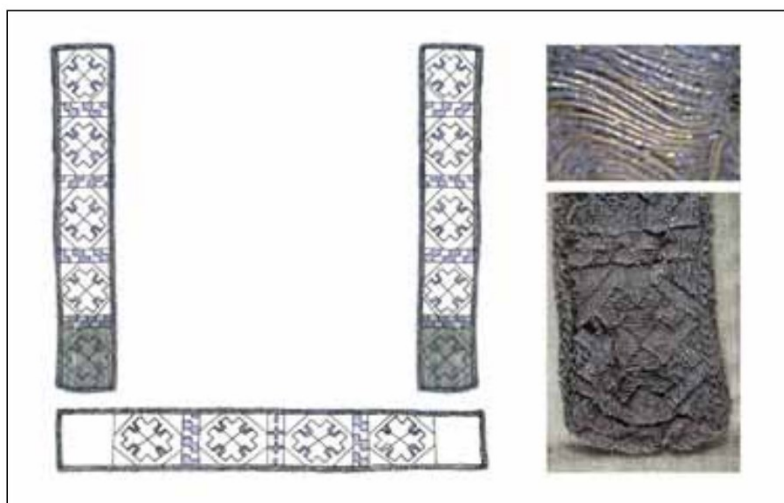
Istraživanja su iznjedrila još jedan dragocjen nalaz – prvi latinični tekst na hrvatskom jeziku „BRAT IAN“ uklesan u nadgrobnu ploču i datiran oko 1200. godine (Španiček, 2013). Godine 2014. istraženo je 35 očuvanih kosturnih ukopa tijekom revizijskih radova u unutrašnjosti rudinske crkve (Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018). Ako se u obzir uzmu i prethodno istraženi grobovi iz 1987., 1988. i 2003. godine (Sokač-Štimac, 2013), ukupan broj zabilježenih grobova u unutarnjem prostoru opatijske crkve iznosi 43. Prema analizama ljudskog osteološkog materijala ukopavanja unutar opatijske crkve trajala su nekoliko stoljeća, vjerojatno od osnutka do napuštanja, a možda i kasnije (Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018). U opatijskoj su crkvi i zvoncima ukupno pokopane najmanje 102 osobe, što je slično gustoći ukopa u drugim istraženim kasnosrednjovjekovnim objektima. Pretpostavlja se da su, radi prihvata novih, stariji grobovi bili uništavani. Katkad bi se zemaljski ostatci uklonili i pohranili s pijetetom, no češća je praksa bila njihovo ubacivanje u zapunu novog groba (Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018).

Kada se govori o drugim zanimljivim nalazima, prva sustavna istraživanja, unutar lađe crkve, otkrila su i rimske opeke s koncentričnim krugovima i otiskom šape životinje, ostatke raznobojnih fresaka, malu pravokutnu mramornu podnu ploču. U grobovima su pronađene staklene perlice plave i zelene boje, kožni pojas, slabo sačuvan bakreni srednjovjekovni novac, željezni predmeti (čavli, potkove, okovi, kuke, britva, brončani i srebrni prsten s kamenom, metalni dijelovi sanduka). Otkrivene su i karičice sa završetkom u obliku slova S bjelobrdske kulture koje datiraju u razdoblje između 10. i 12. stoljeća (Sokač-Štimac, 2013) (Slika 10.).

Slika 10. S-karičica, prsten i puceta pronadjeni tijekom revizijskih istraživanja 2014. g.
(Preuzeto iz Pleše, Sekulić i Mostarčić (2018)).

Tijekom revizijskih istraživanja u grobovima (njih pet) pronađeno je sljedeće: ostatak ukrasa na ovratniku haljine (od lanenih traka, s motivom križeva izvezenih metalnim i svilenim nitima) (Slika 11.), brončana kopčica, srebrna puceta, srebrni denar Žigmunda Luksemburškog (Slika 12.), maleni kružni predmet od bakrene legure, srebrni prsten (Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018)

Slika 11. Grafički prikaz i makro snimke tri vezena fragmenta

(Preuzeto iz Pleše, Sekulić i Mostarčić (2018)).

Slika 12. Žigmundov zlatnik *(Preuzeto iz Sokač-Štimac (2013)).*

Pleše, Sekulić i Mostarčić (2018) dodatno ističu pet komada kovanog novca datirana od kraja 13. do trećeg desetljeća 16. stoljeća: brončani denar Friedricha II. (1218. – 1250.), brončani denarić (*denaro piccolo*) (Padova, 1271. – 1328.), denar (obrezan na

veličinu obola) Žigmunda Luksemburškog (1387. – 1437.), srebrni denar Vladislava II. Jagelovića (1490. – 1516.) i bakreni denar (suberat) Ludovika II. Jagelovića (1516. – 1526.).

3.6. RUDINSKE GLAVE

Pored svih prethodno navedenih dragocjenih otkrića najpoznatije su svakako tzv. rudinske glave (Slika 13.). Radi se o najvrjednijoj i najbogatijoj skupini romaničke plastike kontinentalne Hrvatske (Pleše, Sekulić i Mostarčić, 2018; Sokač-Štimac, 2013). Riječ je o malim kamenim konzolama koje su dekorirane glavama, likovima, simbolima

Slika 13. Kameni klesanci pronađeni tijekom arheoloških istraživanja 1980., 1986. i 1987. godine (Preuzeto iz Sokač-Štimac (2013))

Dosad je otkriveno 20 kamenih fragmenata s ukupno 21 licem. Od toga, 19 fragmenata sadrži 17 reljefnih prikaza glava odnosno lica, a tri reljefe stojećih likova. Nađena je i romboidna ploča s ugraviranim licem istog stila za koju nije razjašnjeno je li pripadala nekom drugom graditeljskom elementu (možda bazi) ili je riječ o nedovršenom te odbačenom ulomku. Sedamnaest primjeraka rudinskih glava danas se čuva u Gradskom muzeju u Požegi – jedan je u Arheološkom muzeju, a jedan u zbirci Glasnović u Zagrebu (Goss, 2010a).

Kamene su konzole imale funkciju skulpturalnih ukrasa na potkrovnom vijencu apsida. Detaljnije, u tipičnoj je romaničkoj crkvi, pod strehom ili na promjenama etaža, obično bio postavljen niz slijepih arkada radi nošenja greda. Međutim, one su postale izraziti romanički dekorativni element graditeljstva. Moguće ih je virtualno rekonstruirati na vijenac polukružnih apsida, strehu krova bočnih lađa i glavne lađe, pročelja zvonika te na unutarnjim zidovima. S obzirom na to da je najveći dio tih konzola pronađen u zoni izvan svetišta, pretpostavlja se da je riječ o apsidalnim konzolama (Vučić Šneperger, 2013).

S obzirom na to da su bile nalažene po okolnim selima i da ih je najveći broj sakupljen upravo na taj način, konzole su bile poznate i prije istraživanja Rudine. Stilsko uporište imaju u romaničkoj umjetnosti od 11. do sredine 13. stoljeća širom Europe (*Modillon, Corbeau, Oxford, Gropino, Jasd*) (Janeš i Sekulić, 2014).

Osim njihova arheološkog značaja, još je Matko Peić 1957. godine naglasio da su rudinska lica vrijedan likovni fenomen. Analizama Andrea Mohorovičića iz 1960. godine te Anđele Horvat iz 1962. godine graditeljstvo i skulptura Rudine uvrštena je u hrvatsku povijest umjetnosti kao ključni spomenik romanike u Slavoniji (Goss, 2010a).

Rudinske glave međusobno se razlikuju i po svojim dimenzijama. Širina im varira u rasponu od 14 do 16 cm, a visina od 18 do 20 cm. Kada je riječ o stojećim figurama (Slika 14.), jedina potpuno očuvana jest figura svetačkog lika s aureolom. Viša je od ostalih likova (27 cm), a dubina joj je oko 45 cm. *Curica-orantica* nešto je manja od prosjeka, a *orant/atlant* po dimenzijama je u skladu s glavama (Goss, 2010a).

Slika 14. S lijeva na desno: stojeće figure svetačkog lika s aureolom, curica-orantica i orant/atlant (Preuzeto iz Goss (2010a))

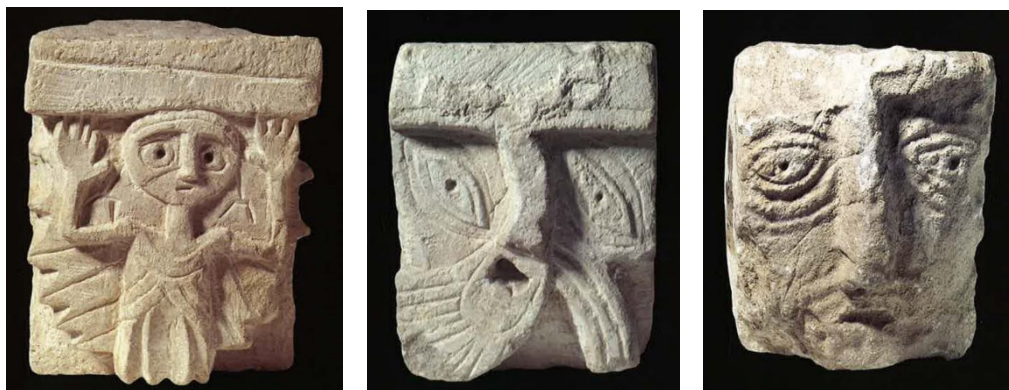
Nadalje, pretpostavlja se da postoji više majstora rudinskih glava čiji se stilovi ipak razlikuju. Pri tome se ističe stil tzv. glavnog majstora, dominantne ličnosti, „izumitelja“ rudinskog stila, čiji rad karakterizira poštivanje kadra, variranje konveksnih i konkavnih površina, ravni i zakrivljeni potezi. Posebno ističe usta, izbuljene oči s rupicom zjenice, čelo (Slika 15.). Bradata glava prepoznata je kao zaštitni znak Rudine, nalazi se na pečatu Gradskog muzeja u Požegi te je najčešće viđeni odljev (Goss, 2010a).

Slika 15. Rudinske glave koje se pripisuju „glavnom majstoru“.

S lijeva na desno: bradata glava, svetački lik, orant/atlant, glava br. 15. (Preuzeto iz Goss (2010a)).

Drugog majstora smatra se „majstorom oštih bridova“, a među njegovim se djelima posebno ističe „Curica“, jedan od najuspješnijih i najdirljivijih rudinskih komada koji karakterizira izrazita asimetrija (Slika 16.).

Slika 16. Rudinske glave koje se pripisuju majstoru „oštrih bridova“.

S lijeva na desno: curica, groteskna glava s kosim očima, oštećena glava br. 10. (Preuzeto iz Goss (2010a)).

„Zaobljeni majstor“ vješto slijedi stil „glavnog majstora“, ali i nadograđuje stil lijepo zaobljenim površinama (Slika 17.)

Slika 17. Rudinske glave koje se pripisuju „majstoru zaobljenih bridova“.

S lijeva na desno: glave br. 11 i 17. (Preuzeto iz Goss (2010a)).

„Majstor napuhanih obraza“ posebno se služi jakim plastičnim krivinama, ali manje naglašava detalj, primjerice, oči (Slika 18.).

Slika 18. Rudinske glave koje se pripisuju „majstoru napuhanih obraza“. S lijeva na desno: glave br. 1, 8, 16, 19. Preuzeto iz Goss (2010a).

„Majstor paralelnih ploha“ radi u plošnim, paralelnim planovima uz oštre detalje (Slika 19.).

Slika 19. Rudinske glave koje se pripisuju „majstoru paralelnih ploha“.

S lijeva na desno: glave mačka (s tri lica i nosa, trima ustima i četiri oka), golobrada glava br. 17. (Preuzeto iz Goss (2010a)).

Međutim, Goss (2010a) naglašava da navedena podjela nije savršena, da se više radi o „stilovima“ nego izrazitijim individualnostima, a postoji mogućnost i da je više klesara radilo na istim primjercima, npr. kod „Curice“.

4. ISTRAŽIVAČKI RAD S DJECOM

Aktivnosti sam provela vodeći se osnovnim idejama integrativnog poučavanja, odnosno istraživačkim aktivnostima u kojima je uloga odgojitelja nenametljiva pomoć i vođenje pri kojoj djeca uče iz vlastitih aktivnosti. S obzirom na to da je izabrana tema iz područja likovne umjetnosti, odlučila sam da djeca dokumentiraju svoje iskustvo likovnim radom, pri čemu je korištena tehnika crtanja ugljenom. U radu s djecom postavljena su i brojna poticajna pitanja kojima sam poticala djecu na logičko zaključivanje. Tijekom aktivnosti djeca su surađivala i postavljala pitanja te su bila vrlo aktivna i zainteresirana temom. Aktivnosti su provedene u veljači 2023. godine sa starijom vrtičkom skupinom „Delfini“ u DV Pula poslije doručka. U aktivnostima je sudjelovalo pet djevojčica i sedam dječaka.

U uvodnom sam dijelu najprije pitala djecu sljedeće: „U kojem se mi gradu sada nalazimo? Kako se zove naša županija?“ Sva su djeca znala da se nalaze u Puli, ali nisu svi znali da je riječ o Istarskoj županiji. Djeci sam potom na zemljopisnoj karti Republike Hrvatske pokazala gdje se oni trenutno nalaze te gdje se nalazi Slavonija i grad Požega (Slika 20.).

Slika 20. Pokazivanje djeci lokacije arheološkog lokaliteta Rudine

Objasnila sam im da su Istra i Slavonija regije na različitim dijelovima naše zemlje i da je riječ o mom rodnom gradu te da je u blizini Požege pronađeno arheološko nalazište Rudine, odnosno crkva od koje je ostalo samo kamenje. Potaknula sam djecu na zainteresiranost za povijesnu i kulturnu baštinu Republike Hrvatske. Djeca su sama iznosila svoja mišljenja o tome zašto je važno da nalazišta poput Rudina arheolozi pronađu, očiste i temeljito istraže. Došli su do zaključka da je to važno kako bi mogli zamisliti i odgonetnuti što se na tome mjestu prije u povijesti događalo. Tako su naučili nove pojmove – arheologija i arheolozi.

Djeci sam objasnila da su arheolozi pronašli samo dijelove crkve jer je većina materijala crkve ukradena da bi si drugi ljudi gradili kuće, a da je i prije toga turska vojska razrušila crkvu. Djeci sam zatim objasnila da su rudinske glave najvažniji dokazi koje su „detektivi za stare stvari“ odnosno arheolozi našli, a da su se one nalazile na stupovima unutar crkve te su je činile stabilnijom i omogućavale da puno stoljeća stoji na mjestu. Također, činile su je i ljepšom, no kako je crkva bila uništena i srušena, rudinske su glave pronađene među ostacima crkve, odnosno među kamenjem.

Djeca su zatim dobila zadatak da poput malih detektiva sami iz kamenja izvuku rudinske glave koje su bile isprintane na A4 papirima (slika 21.) te je svako dijete izvuklo po jedan papir (Slika 22.).

Slika 21. Kutija sa kamenjem ispod kojih su skrivene isprintane slike rudinskih glava

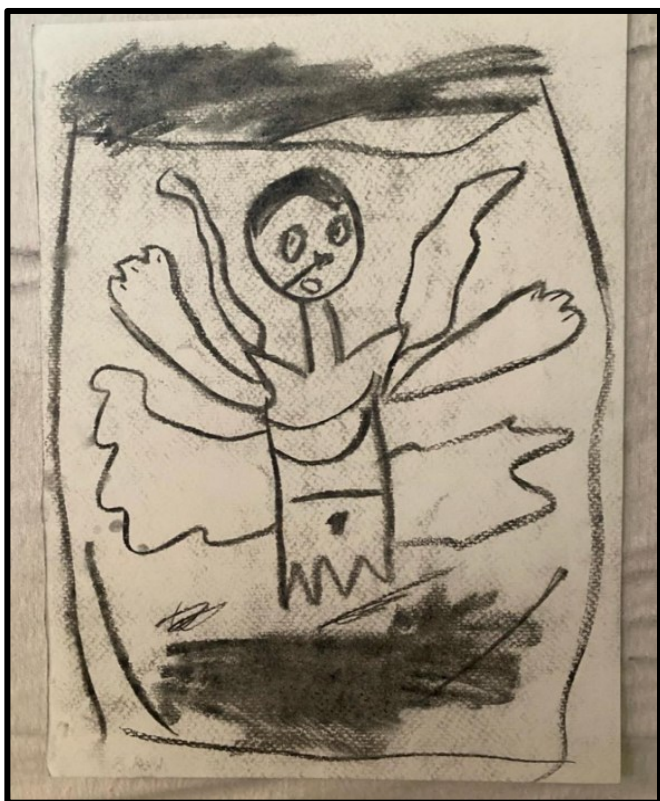

Slika 22. Djeca izvlače rudinske glave iz kamenja (Izvor: osobna arhiva)

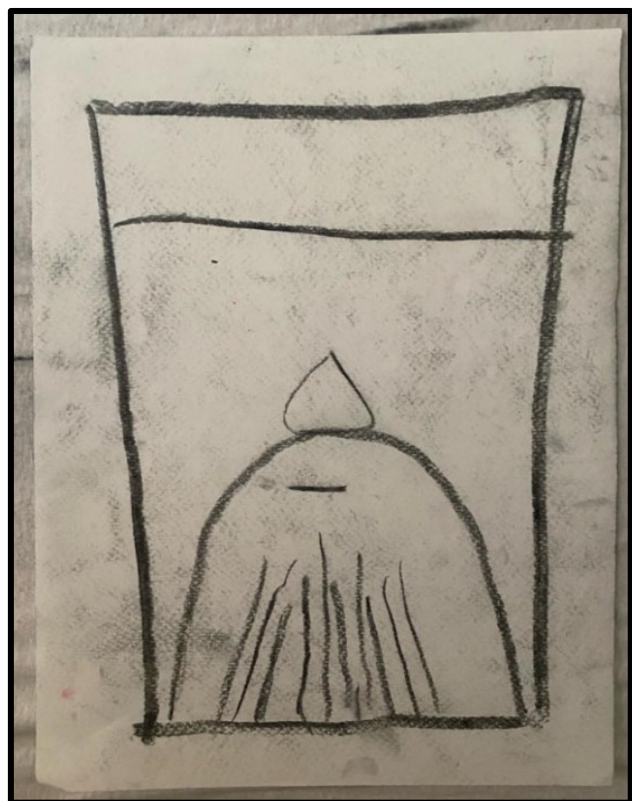
Zatim su trebali nacrtati svoj primjerak rudinskih glava tehnikom crtanja ugljenom (Slike 23. i 24.). Dok su sjedili za stolom prije crtanja, svako je dijete moglo opipati jedan kameni primjerak rudinske glave. Djeca su dobila zadatak da pitaju svoje ukućane za neko arheološko nalazište u njihovu kraju i da ga zajedno posjete.

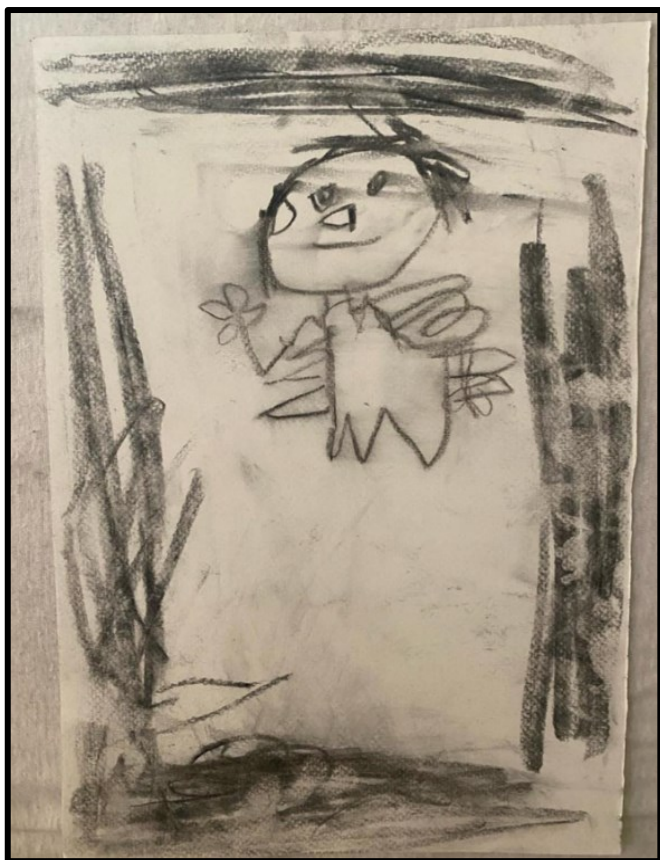
Slika 23. Djeca u procesu crtanja rudinskih glava koje su izvukli (Izvor: osobna arhiva)

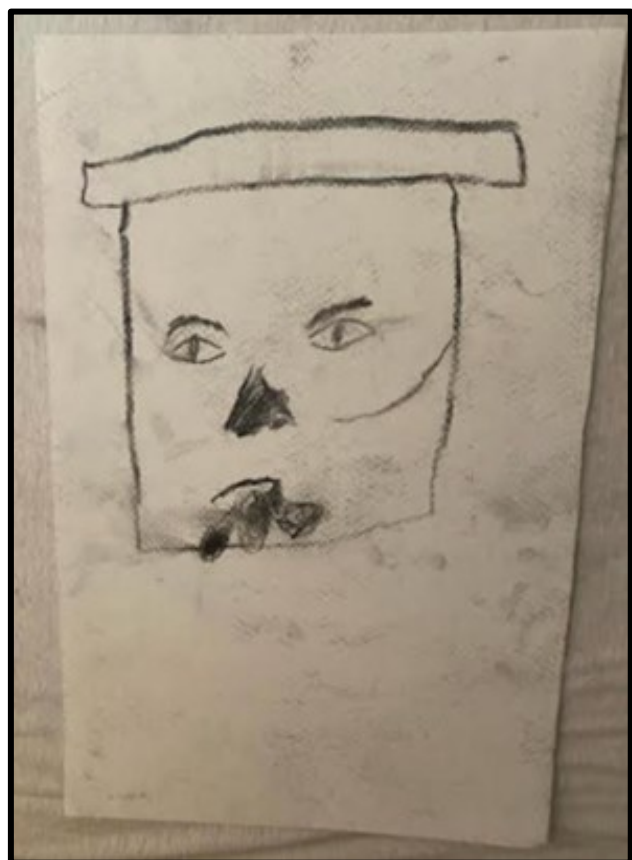
Slika 24. „Rudinske glave“, ugljen, djevojčica,
5 godina i 11 mjeseci.
(Izvor: osobna arhiva)

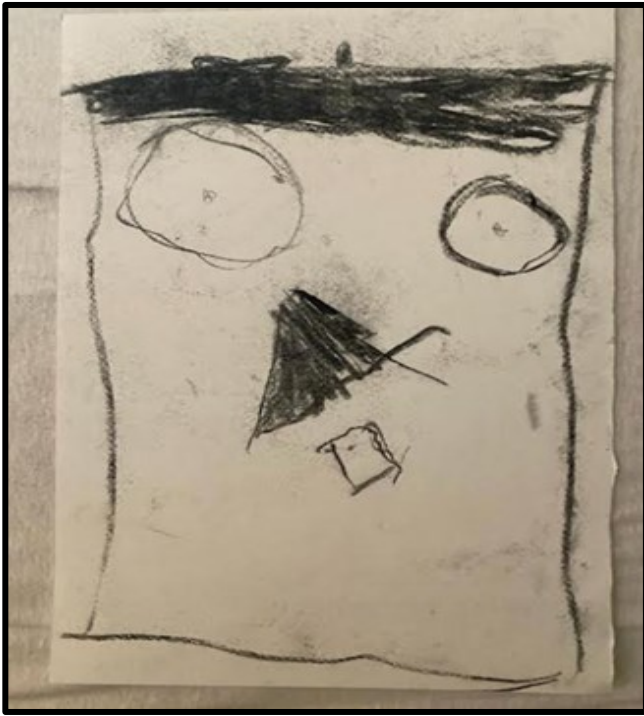
Slika 25. „Rudinske glave“, ugljen, dječak,
6 godina i 2 mjeseca.
(Izvor: osobna arhiva)

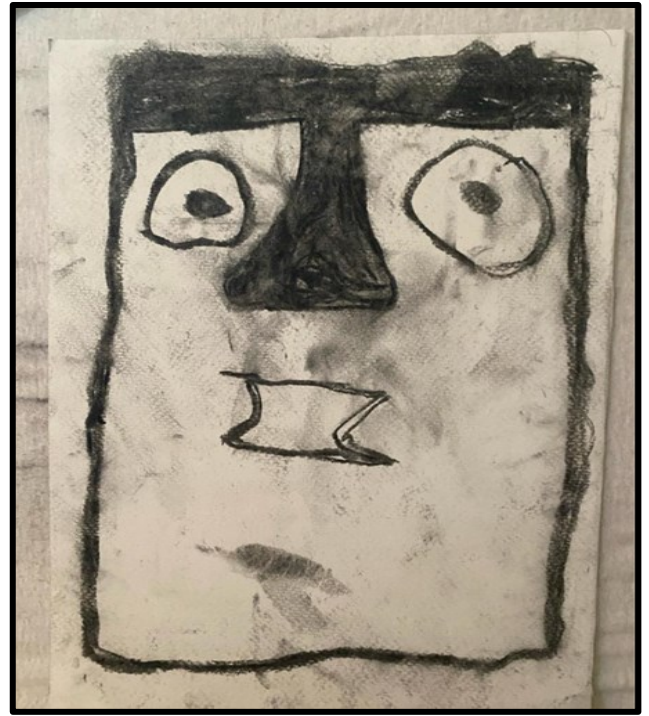
Slika 26. „Rudinske glave“, ugljen, djevojčica,
6 godina i 3 mjeseca.
(Izvor: osobna arhiva)

Slika 27. „Rudinske glave“, ugljen, dječak,
6 godina i 2 mjeseca.
(Izvor: osobna arhiva)

Slika 28. „Rudinske glave“, ugljen, dječak, 6 godina i 7 mjeseci. (Izvor: osobna arhiva)

Slika 29. „Rudinske glave“, ugljen, djevojčica, 6 godina i 5 mjeseci. (Izvor: osobna arhiva)

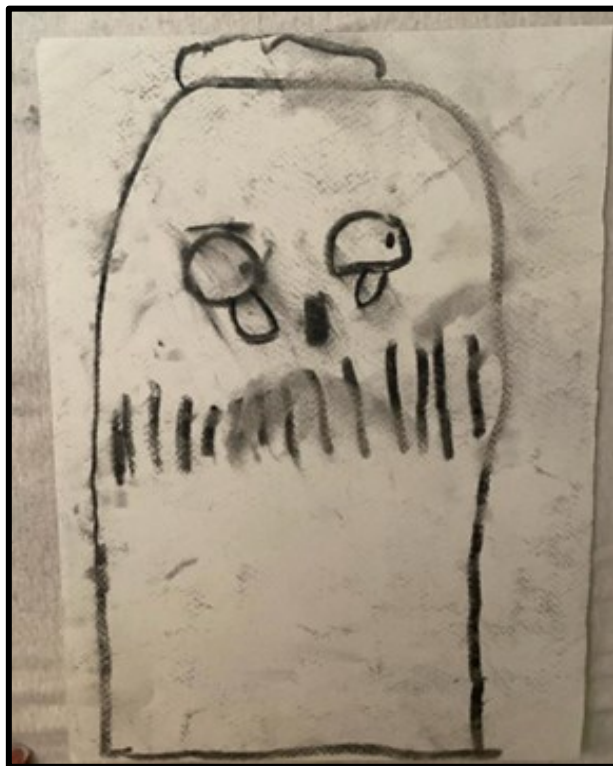
Slika 30. „Rudinske glave“, ugljen, dječak, 7 godina (Izvor: osobna arhiva)

Slika 31. „Rudinske glave“, ugljen, djevojčica, 6 godina i 4 mjeseca. (Izvor: osobna arhiva)

Slika 32. „Rudinske glave“, ugljen, djevojčica,
6 godina i 10 mjeseci.
(Izvor: osobna arhiva)

Slika 33. „Rudinske glave“, ugljen, dječak,
6 godina i 2 mjeseca.
(Izvor: osobna arhiva)

Slika 34. „Rudinske glave“, ugljen,
dječak, 6 godina i 2 mjeseca.
(Izvor: osobna arhiva)

Slika 35. „Rudinske glave“, ugljen, dječak,
5 godina i 11 mjeseci.
(Izvor: osobna arhiva)

5. ZAKLJUČAK

Bitno je u sustavu ranog predškolskog odgoja i obrazovanja djecu obogatiti znanjima o vlastitoj kulturnoj baštini, čime razvijaju svoj zavičajni identitet te postižu niz dobitaka na razvojnom planu. Arheološko nalazište Rudina i benediktinska opatija sv. Mihovila lokalitet je koji danas najbolje prepoznajemo po rudinskim glavama. To su bile obrađene konzole postavljene na potkrovnom vijencu apsida crkve koja je pripadala samostanu, a stilizirano prikazuju lica zasad nepoznatih osoba.

Većina djece znala je da se nalazi u Puli, ali nisu znali da je riječ o Istarskoj županiji. Nisu znala ni gdje se nalazi regija Slavonija, kao ni grad Požega, što im je pokazano na zemljopisnoj karti Republike Hrvatske. Objašnjeno im je da je u Požegi pronađeno nalazište jedne stare crkve od koje je ostalo samo kamenje i kamene konzole u obliku glava. Djeca su imala konkretna pitanja u vezi s veličinom rudinskih glava, načinom izrade i sl. Bili su, stoga, jako uzbuđeni kada su prionuli na ciljane aktivnosti izvlačenja rudinskih glava iz kamenja i kada je uzorak rudinske glave kružio među njima. Djeca su u provedenim aktivnostima uživala. Pokazala su velik interes za rudinske glave, posebno im se svidio istraživački rad i uloga „malih arheologa“, a i tijekom crtanja crteža rudinskih glava pokazala su kreativnost i predanost zadatku, pri čemu su neka djeca nacrtala vrlo detaljne crteže nastojeći što vjernije prikazati sliku koju su izvukli, dok su se drugi odlučili na apstraktnije i zanimljivije oblike.

Smatram da sam odabirom teme na vlastitom primjeru djeci pokazala ponos i ljubav prema rodnom zavičaju, što ih može samo potaknuti da se i oni ponose svojim zavičajem i da u budućnosti što više toga nauče o povijesno-kulturnoj baštini svoga zavičaja.

6. LITERATURA

- Brajčić, M. (2002). Značaj kulturne baštine i etnografskih izvora u nastavi likovne kulture. U: Bacalja, R. (ur.) *Živa Baština*. Zadar, Visoka učiteljska škola u Zadru, str. 79-83.
- Čudina-Obradović, M., Brajković, S. (2009). *Integrirano poučavanje*. Zagreb: Pučko otvoreno učilište Korak po korak.
- Goss, V. P. (2010a). *Rudina: Sva lica, kulturno-povijesni vodič*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika.
- Husanović-Pejnović, D. (2011). *Održivi razvoj i izvanučionička nastava u zavičaju*. Zagreb: Školska knjiga.
- Janeš, A., Sekulić, P. (2014). Rudina i Bijela: benediktinski samostani kasnosrednjovjekovne Slavonije. *Starohrvatska prosvjeta*, III (41), str. 185-203. <https://hrcak.srce.hr/164556>
- Piaget, J. (1950). *The psychology of intelligence*. London: Routledge & Paul.
- Pleše, T., Sekulić, P. (2014). *Rudina - benediktinska opatija sv. Mihovila arkanđela. Izvještaj o revizijskim istraživanjima provedenim tijekom 2013. godine*. Zagreb: pismohrana HRZ-a.
- Pleše, T., Sekulić, P. (2014). *Čečavac - Rudina, benediktinska opatija sv. Mihovila arkanđela. Elaborat o revizijskim istraživanjima opatijske crkve provedenim tijekom 2014. godine* (svezak 1 i 2). Zagreb: pismohrana HRZ-a.
- Pleše, T., Sekulić, P., i Mostarčić, B. (2018). Ususret četvrtom desetljeću od početka istraživanja benediktinske opatije sv. Mihovila Arkanđela na Rudini. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi* (7.), str. 91-135. <https://doi.org/10.21857/9e31lhnrxm>
- Potrebica, H. (2012). Požeška kotlina – europsko kulturno središte (arheološka perspektiva). *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, (1.), str. 187-208. <https://hrcak.srce.hr/97370>
- Seme Stojnović I., Vidović, T. (2012). *Djeca – Čuvari djedovine. Model vrtića s hrvatskim identitetom i njegovanjem interkulturalnosti*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Sokač-Štimac, D. (2013). Prva sustavna arheološka istraživanja na Rudini. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, (2.), str. 1-25. <https://hrcak.srce.hr/109865>

- Slunjski, E. (2012). *Tragovima dječjih stopa*. Zagreb: Profil International
- Španiček, Ž. (2013). Rudina. Arheološka baština kao konzervatorski problem. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, (2.) str. 163-174. <https://hrcak.srce.hr/109873>
- Tomljenović, Z., Novaković, S. (2012). Integrated teaching – Project in primary school elective art classes. *Metodički obzori* 7 (1), str. 119-134.
- Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S. (2004). *Dječja psihologija – moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Vedder, P., van Geel, M. (2017). Cultural identity development as a developmental resource. In N. J. Cabrera & B. Leyendecker (Eds.), *Handbook on positive development of minority children and youth*. Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-3-319-43645-6_8
- Vučić Šneperger, B. (2013). Samostan sv. Mihovila, Rudina – budućnost povijesnoga graditeljstva, *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, (2.), str. 137-161. <https://hrcak.srce.hr/109872>

7. POPIS SLIKA

Slika 1. Rudina, samostan sv. Mihovila – prostorne odrednice – karta, smještaj u širem prostoru (Preuzeto iz Šnepreger (2013))	13
Slika 2. Rudina, samostan sv. Mihovila – smještaj na Jozefinskom katastru (Preuzeto iz Šnepreger (2013))	15
Slika 3. Nadgrobni turski spomenici (nišani), 16. st. (Preuzeto iz Sokač-Štimac (2013))	15
Slika 4. Fotografija Julija Kempfa s nalazišta Rudine iz 1910. godine (Preuzeto iz Šnepreger (2013)).....	16
Slika 5. Konzervirana crkva 1982.g. (Preuzeto iz Sokač-Štimac (2013))	17
Slika 6. Tlocrt samostana sv. Mihovila na Rudini (Preuzeto iz Šnepreger (2013)) ...	18
Slika 7. Zračni pogled na nalazište s ruševinom samostana (Preuzeto iz Goss (2010a))	19
Slika 8. Pronađeni grobovi u južnom dijelu dvorišta (Preuzeto iz Sokač-Štimac (2013))	21
Slika 9. Lijevo: Preklopnicica s crtežom ribe kao simbolom Krista, 3./4. st. Desno: Grob s kamenom pločom i kosturom pokojnika 7 (Preuzeto iz Sokač-Štimac (2013))	21
Slika 10. S-karičica, prsten i puceta pronađeni tijekom revizijskih istraživanja 2014. g. (Preuzeto iz Pleše, Sekulić i Mostarčić (2018))	22
Slika 11. Grafički prikaz i makro snimke tri vezena fragmenta (Preuzeto iz Pleše, Sekulić i Mostarčić (2018))	23
Slika 12. Žigmundov zlatnik (Preuzeto iz Sokač-Štimac (2013))	23
Slika 13. Kameni klesanci pronađeni tijekom arheoloških istraživanja 1980., 1986. i 1987. godine (Preuzeto iz Sokač-Štimac (2013))	24
Slika 14. S lijeva na desno: stojeće figure svetačkog lika s aureolom, curica-orantica i orant/atlant (Preuzeto iz Goss (2010a))	26
Slika 15. Rudinske glave koje se pripisuju „glavnom majstoru“. S lijeva na desno: bradata glava, svetački lik, orant/atlant, glava br. 15. (Preuzeto iz Goss (2010a))	26
Slika 16. Rudinske glave koje se pripisuju majstoru „oštrih bridova“. S lijeva na desno: curica, groteskna glava s kosim očima, oštećena glava br. 10. (Preuzeto iz Goss (2010a))	27

Slika 17. Rudinske glave koje se pripisuju „majstoru zaobljenih bridova“. S lijeva na desno: glave br. 11 i 17. (Preuzeto iz Goss (2010a))	27
Slika 18. Rudinske glave koje se pripisuju „majstoru napuhanih obraza“. S lijeva na desno: glave br. 1, 8, 16, 19. (Preuzeto iz Goss (2010a))	28
Slika 19. Rudinske glave koje se pripisuju „majstoru paralelnih ploha“. S lijeva na desno: glave mačka (s tri lica i nosa, trima ustima i četiri oka), golobrada glava br. 17. (Preuzeto iz Goss (2010a))	28
Slika 20. Pokazivanje djeci lokacije arheološkog lokaliteta Rudine	29
Slika 21. Kutija sa kamenjem ispod kojih su skrivene isprintane slike rudinskih glava	30
Slika 22. Djeca izvlače rudinske glave iz kamenja (Izvor: osobna arhiva)	31
Slika 23. Djeca u procesu crtanja rudinskih glava koje su izvukli (Izvor: osobna arhiva)	31
Slika 24. „Rudinske glave“, ugljen, djevojčica, 5 godina i 11 mjeseci. (Izvor: osobna arhiva)	32
Slika 25. „Rudinske glave“, ugljen, dječak, 6 godina i 2 mjeseca. (Izvor: osobna arhiva)	32
Slika 26. „Rudinske glave“, ugljen, djevojčica, 6 godina i 3 mjeseca. (Izvor: osobna arhiva)	32
Slika 27. „Rudinske glave“, ugljen, dječak, 6 godina i 2 mjeseca. (Izvor: osobna arhiva)	32
Slika 28. „Rudinske glave“, ugljen, dječak, 6 godina i 7 mjeseci. (Izvor: osobna arhiva)	33
Slika 29. „Rudinske glave“, ugljen, djevojčica, 6 godina i 5 mjeseci. (Izvor: osobna arhiva)	33
Slika 30. „Rudinske glave“, ugljen, dječak, 7 godina (Izvor: osobna arhiva)	33
Slika 31. „Rudinske glave“, ugljen, djevojčica, 6 godina i 4 mjeseca. (Izvor: osobna arhiva)	33
Slika 33. „Rudinske glave“, ugljen, dječak, 6 godina i 2 mjeseca. (Izvor: osobna arhiva)	34
Slika 35. „Rudinske glave“, ugljen, dječak, 5 godina i 11 mjeseci. (Izvor: osobna arhiva)	34

Slika 32. „Rudinske glave“, ugljen, djevojčica, 6 godina i 10 mjeseci. (Izvor: osobna arhiva)	34
Slika 34. „Rudinske glave“, ugljen, dječak, 6 godina i 2 mjeseca. (Izvor: osobna arhiva)	34